

KOLLÍZIÓS JOGEGYSÉGESÍTÉSI TÖREKVÉSEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

MÁTYÁS IMRE*

A kollíziós jogi jogegységesítés az utóbbi évek fontos mozzanata az európai magánjogi jogalkotásban. A kapcsolóelveknek a forum shopping leküzdése érdekében történő egységesítése eljutott egy olyan pontra, ahol már nem csak a gazdasági megfontolások játszanak fontos szerepet, hanem az európai polgárok határokon átnyúló házassági és öröklési viszonyait is rendezni kívánják. Az erre szolgáló kapcsolóelvek azonban nem minden esetben tűnnek alkalmasnak a legjobb, legigazságosabb megoldás kiválasztására. Mi indokolja az erőteljes egységesítést, és milyen nehézségeket okozhat? Erről szól jelen tanulmány.

Kulcsszavak: kollíziós jogi jogegységesítés, határokon átnyúló jogviszonyok, kapcsolóelv, szerződés, károkozás, házasság felbontása, öröklés, alkalmazandó jog.

The legal unification regarding the different national rules of conflict of laws was one of the most important tasks on the European agenda of the last few years. The unification of the principles in order to repel the forum shopping has reached a point where not only the economic aspects are to be emphasized but also the European citizens' cross-border legal relations in the field of marriage and inheritance. The principles for reaching that goal do not, however, seem to be the perfect solution. What are the motives for that vigorous process and what difficulties will we face in the practice. The present article deals with these questions.

Keywords: unification of conflict of laws, cross-border legal relations, principle, contract, damage, divorce, inheritance, applicable law.

1. Bevezetés

Az Európai Unió elmúlt 50 évét minden területen meghatározta az egységesítés, közelítés, uniformizálás szándéka. Jóllehet az integrációt alapvetően gazdasági célok megvalósítása hívta életre, ebben csakis a jog eszközeivel lehetett sikereket elérni. Így az Európai (Unió) Bíróság(á)nak kiemelkedő jogfejlesztő tevékenysége mellett maga a jogalkotás is megtette a feladatát a jogközelítés, jogharmonizáció, jogegységesítés terén.¹ A jogharmonizáció elsődleges instrumentumai az irányelvek voltak, amelyek azonban nem bizonyultak elégséges eszköznek a jogegységesítés megvalósítása szempontjából,² hiszen a végrehajtás mikéntjét a tagállamokra bízták, akik számos esetben nem úgy és nem akkor implementálták a normákat, ahogy és amikor azt kellett volna. Kétségtelen, hogy a teljes és a célt valóban elérni képes módszer a rendeleti úton történő jogegységesítés, amely az egységes belső piac rendeltetészerű működéséhez szükséges jogszabályi környezet biztosításának alapvető záloga volt az elmúlt húsz évben és lesz a jövőben is.

---

* Dr. MÁTYÁS IMRE

egyetemi docens

Miskolci Egyetem ÁJK, Európaijogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

joggodfa@uni-miskolc.hu

¹ Ld. ehhez MÁTYÁS Imre: *Az európai szerződésjog egységesítése a közösségi jogalkotás és a magyar rekodifikáció tükrében*, PhD-értekezés Miskolc, 2005, 8–9.

² MÁTYÁS Imre: Rendeleti jogalkotás az európai magánjog területén, *Magyar Jog* 2004, 305–311.

Az európai integráció története során azonban nem csak közösségi, uniós jogforrásokat alkalmaztak a jogegységesítés tekintetében, hanem a kezdetlegesebb fázisban nemzetközi jogi eszközöket is bevetettek. Erre példa a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról 1980-ban elfogadott Római Egyezmény,³ amelyet a későbbiekben felülvizsgáltak, és hatékonyabb, európai jogi jogforrásra cseréltek.

A jogegységesítés elsődlegesen anyagi jogi vagy kollíziós jogi értelemben valósulhat meg. Azt gondolhatnánk, mivel az anyagi polgári jog a jogviták érdemi eldöntésében játszott szerepe miatt alapvetően határozza meg a jogi mindennapokat, hogy az európai jogegységesítésben hangsúlyosabb, hatékonyabb, fontosabb, és hogy az egységes jog nagyobb szeletét az anyagi polgári jogi rész teszi ki. A polgári jog körében folytatott jogegységesítés azonban messze nem ért el olyan eredményeket, mint az elmúlt fél évtized kollíziós jogi jogegységesítési folyamata, melynek során, hosszú viták eredményeképpen négy kollíziós jogi jogegységesítési instrumentumot alkottak meg az Európai Unión belül.

A jogegységesítés folyamatában is megfigyelhető a fejlődés és a bővülés is egyaránt. Fejlődés a már említett jogforrási szinteken, míg bővülés a szabályzandó jogviszonyok egyre nagyobb számát tekintve.

Jelen írás a kollíziós jogi jogegységesítés folyamatát és az eddig elfogadott kollíziós jogi jogegységesítési instrumentumokat vizsgálja.

2. A kollíziós jogegységesítési folyamat jogi alapjai

A kollíziós jogegységesítés, amely a forum shopping intézményének leküzdésével, illetve marginalizálásának szándékával áll összefüggésben, a jogrendszerek összetükközésének feloldásához szükséges kapcsolóelveket uniformizálja, magyarán a korábban alkalmazott, tagállami szabályozásban megjelenő kapcsolóelvek helyett egységes, minden fórum által kötelezően alkalmazandó kapcsolóelvek kerülnek meghatározásra, amelyek biztosítják, hogy bárhol is induljon meg az eljárás, annak végeredménye, az alkalmazandó jog mindig azonos lesz. Ezzel a folyamattal érhető el az a határozott cél, hogy európai szinten szűkítsék a párhuzamos joghatóság által biztosított azon lehetőséget, hogy az érintettek a nekik leginkább kedvező (kollíziós) szabályozást nyújtó állam fóruma előtt indítsák meg az eljárást, ezzel mintegy befolyásolva a jogalkalmazás menetét.

A Róma I., Róma II., Róma III., és Róma IV. rendeletek⁴ immáron olyan jelentős részt fednek le a kollíziós jogban, hogy hatásuk megkerülhetetlen, már csak azért is, mert rendeleti valójukból adódóan általános hatállyal bírnak és közvetlenül alkalmazandók, így jelen-

³ Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, Rome 1980 (A szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló 1980. június 19-én aláírásra megnyitott egyezmény, hatályba lépés: 1991. április 1., Magyarországon kihirdette a 2006. évi XXVIII. Törvény, Magyarországon hatályba lépett: 2006. június 1.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.); Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.); A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (Róma III.); Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (Róma IV.)

tós terhet rónak a tagállamok fórumai, az eljáró bíróságok vagy más hatóságok jogalkalmazóira.

A kollíziós szabályok egységesítése révén a lényeges külföldi elemet tartalmazó, határokon átnyúló eljárásokban a részes államok fórumai nem a saját, korábbi kapcsolóelveik segítségével oldják fel a kollíziót, hanem az azok helyett vagy mellett bevezetett, európai szinten meghatározott kapcsolóelveket alkalmazzák. Ezen jogtechnikai megoldások magyar szempontból három módon valósultak meg a jogegységesítés során.

Az első eset, amikor nem marad hazai szabályozás, azaz a korábbi rendelkezéseket hatályon kívül helyezik. A vonatkozó magyar jogforrás, az 1979. évi 13. tvr. (Kódex) VIII. fejezete 51–53. §-aiban átfogóan és koherensen szabályozta a határokon átnyúló munkaviszonyokra alkalmazandó jog meghatározását, azonban a 2009: IX. törvény 5. § (2) bekezdése hatályon kívül helyezte, tehát ilyen jogviszonyok esetében csak és kizárólag a Róma I. rendelet kapcsolóelvei érvényesülnek.

Másodsorban lehet olyan megoldás, hogy a korábbi hazai szabályozás módosul, azaz maradnak más kapcsolóelvek, azonban ezek jóval szűkebben rendezik az adott jogviszonyokra alkalmazandó jog meghatározását. Erre példa a kötelmi jogra vonatkozó kapcsolóelvek módosulása. Korábban a Kódex V. fejezet 24–31. §-ai kiválóan szabályozták a kérdéskört⁵, azonban a Róma I. rendelet hatályba lépésével ezen változtatni kellett, amit a 2009: IX. törvény 2. §-ával megállapított szöveg meg is tett. Ám miután a rendelet 1. cikkében jelentősen szűkíti saját alkalmazhatóságának hatályát, és az ott nem szabályozott jogviszonyok tekintetében, jóllehet, jóval csekélyebb mértékben és részben megváltozott rendelkezésekkel, szubszidiárius módon, még mindig a Kódex lesz a jogösszeütközést feloldó kapcsolóelvek forrása.

A harmadik változat pedig abban áll, hogy az új szabályozás mellett nagyjából változatlanul szerepel az eddigi hazai megoldás. Hiába módosította ugyanis a 2009: IX. törvény 3. §-a a Kódexnek a szerződésen kívüli kötelmi jogviszonyokra alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó 32–34-§-ait, a korábbi szabályozás strukturálisan és dogmatikailag is megmaradt, amely ráadásul nem is illeszkedik a Róma II. rendelet újszerű felfogásához. A jogalkotónak a koncepcióváltás ezen elmaradásával összefüggő álláspontját a hazai szakirodalomban bírálat is érte⁶, azonban a korábbi szabályok megőrzése legalábbis kölcsönöz némi állandóságot az utóbbi években jelentős módosításokon átesett Kódexnek.

Mindhárom megoldás egy irányba mutat azonban abban az értelemben, hogy a magyar szabályok kizárólag akkor alkalmazhatók, ha a rendeletek az adott jogviszonyok tekintetében *expressis verbis* kizárják hatályukat, ezzel mintegy lemondva a kollízió feloldása európai szinten történő szabályozásának igényéről.

⁵ A Kódex korábbi szabályozása kiemelt 13 jellemző szerződéstípust, ahol konkrétan megadta, hogy melyik fél lakóhelye szerinti állam joga lesz az alkalmazandó. Ha a jogviszony nem volt besorolható ebbe a kategóriába, akkor a jellemző szolgáltatást nyújtó fél lakóhelye szerinti állam joga volt az alkalmazandó, ha ez sem volt megállapítható, akkor az elsősorban jellemző szolgáltatás, végül pedig, generálklauzulaként a legszorosabb kapcsolat kapcsolóelve.

⁶ A Róma II. rendelet által főszabálynak tekintett *lex loci damni* kapcsolóelve helyett a Kódex megmaradt a hagyományos *lex loci delicti commissi* kapcsolóelvével, és ezt tekinti alkalmazandónak azokra a jogviszonyokra, amelyek tekintetében a Róma II. rendelet a hatályát kizárja (pl. magánélet és személyiségi jogok megsértéséből eredő károk, atomkárok stb.) Burián László a változás elmaradását furcsának és zavarónak minősíti. Ld. BURIÁN–CZIGLER–KECSKÉS–VÖRÖS: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Krím Bt., Budapest, 2010, 242.

3. A kollíziós jogegységesítés sajátosságai

3.1. A fórum szempontjából

A jogegységesítés először a legfontosabb, mind a magánszemélyek, mind pedig a gazdasági élet szempontjából legjelentősebb jogviszonyok, a kötelmi jog tekintetében hivatott megvalósulni, a már említett Római Egyezmény segítségével. A nemzetközi jogi jogforrás ugyan lehetővé tette az egységes kapcsolóelvek alkalmazását, de nem biztosította azt, hogy a helyzet ne változzon hátrányosan, azaz valamely részes állam ne mondja fel az egyezményben való tagságát, és kezdjen el újra önálló kollíziós utakon járni. Ennek a negatív fordulatnak az elkerülésére kézenfekvő megoldásnak tűnt a rendelkezésre álló leghatékonyabb európai jogforrás, a rendelet alkalmazása mint jogegységesítési instrumentum.

Az egyezmény szabályait azonban még nem tanácsos elfelejteni, hiszen a Róma I. rendelet időbeli hatálya alapján csak a 2009. december 17. után megkötött szerződésekre alkalmazandó. Minden, ezen dátum előtt kötött szerződés tekintetében a Római Egyezmény szabályai az irányadók⁷, ha pedig 2006. június 1. előtti szerződésből eredő jogvitát bírálna el a fórum, és a magyar jog mutatkozna alkalmazandónak, akkor a Kódexnek a módosítást megelőző szabályai alapján kell feloldani a kollíziót.

Látható tehát, hogy a jogegységesítés jelentős terhet ró a fórumokra, hiszen nem elég, hogy fel kell ismerni a jogviszonyban rejtező lényeges külföldi elemet, ezt követően, a közvetett jogrendezés alapján a lényeges külföldi elem következtében kialakult kollíziót is fel kell oldani, amire a szerződés megkötésének dátumától függően akár három különböző jogforrás is rendelkezésre állhat. Az ezt követően jelentkező feladat, azaz az érdemi döntés meghozatala már könnyűnek is tűnhet, kivéve, ha a *lex causae* külföldi jog lesz.

A Róma I. rendelet tekintetében az előzményként megjelentő Római Egyezmény bonyolítja a helyzetet, ám mivel a másik három jogforrásnak nincsen ilyen előfutára, azokkal kapcsolatban jóval egyszerűbb a jogalkalmazó feladata, már ha a kollízió felismerését, feloldását és a külföldi jog alkalmazásának kihívásait könnyű feladatnak tekintjük.

Vannak olyan álláspontok, miszerint az európai jogegységesítés, mivel egységesíti a jogi környezetet és ezáltal elősegíteni hivatott az egységes jogalkalmazást, megkönnyíti a tagállami fórumok feladatát, hiszen a saját joguk helyett immáron a közös európai jog szabályait, jelen esetben kapcsolóelveit kell alkalmazniuk. A jogalkalmazás azonban nem csupán technikai művelet, absztrakt szabályok konkretizálása és szubsumálása, hanem szoros összefüggésben áll a társadalmi és gazdasági folyamatokkal, a jogalkalmazók gondolkodásmódjával, szociális beágyazottságával, attitűdjével, a jogról és az igazságról alkotott elképzelésével, ezek viszonyának megítélésével. Nem hiába írta Lando,⁸ hogy a jog a nem-

⁷ Természetesen a tárgyi hatály figyelembevételével.

⁸ „Vajon a szerződésjog nem tartozik hozzá minden ország örökségéhez? Vajon nincsen kulturális érték abban az intellektuális izgalomban és örömben, amely az esetek tanulmányozása alkalmával, amikor megpróbálják megtalálni az esetben rejlő jogi relevanciákat, megragadja a common law jogászokat? Vajon a Code Civil nem jellemző a gall szellemre? Verlaine, a francia költő is olvasgatta, hogy verseit még gyönyörűbbre tudja formálni. A skandinávok törvényeiket a higgadságban és egyszerűségben alakot öltő északi mentalitás megtestesüléseként látják. Ami az egyik nemzetnek jó törvény, az a másiknak rossz lehet. A szerződésjogban rejlő igazság nem ugyanaz egy svédnek, egy olasznak, egy németnek vagy egy angolnak.”

Ole LANDO: Optional or Mandatory Europeanization of Contract Law, *European Review of Private Law* 8 (2000), 59–69. fordította: Mátyás Imre: A szerződésjog kötelező, illetve opcionális európaiaiítása, *Magyar Jog* 2001/10, 568–574.

zeti kultúra része, szorosan összefonódva mindazon metajurisztikus tényezőkkel, amelyek a fórumot döntése meghozatalában irányítja. Ennek alapján kijelenthető, hogy tagállami szinten, a jogalkalmazók mindennapos feladatát megnehezítik a jogegységesítési instrumentumok, míg makroszinten egységességet, jogbiztonságot és gazdasági előnyöket várhatunk az optimalizált jogi környezet révén.

3.2. A jogegységesítés indokai

A szerződéses kötelekre alkalmazandó jog szabályozásának igénye mint az egységes belső piac rendeltetészerű működését biztosítani hivatott eszköz magától értetődően adódott, hiszen nem mindegy, hogy a belső piacon – jogválasztás hiányában – két gazdasági szereplő közötti jogvitára melyik állam joga lesz az alkalmazandó. Az egységesítést követően a *lex causae*, fórumtól függetlenül előre kalkulálható, ezzel növelve a jogbiztonságot és a belső piacra jótékony hatást kifejtő egységes jogi környezet hatékonyságát. Az természetesen nem javallott, hogy határokon átnyúló ügyletek esetében a felek ne kössenek ki alkalmazandó jogot, azonban az erre irányuló konszenzus számos okból meghiúsulhat. Elképzelhető, hogy mindkét fél a saját joga alkalmazását szeretné elérni, illetve hogy egyikük sincs olyan gazdasági helyzetben, hogy szelíd vagy éppen határozottabb presszióval hasson a másikra a jogválasztás elérés érdekében.⁹ Az megjegyzendő, hogy a szerződésre jellemző szolgáltatást nyújtó fél előnyben van ebben az esetben, hiszen a már a Kódex korábbi szabályozása alapján is ismert jellemző szolgáltatás kapcsolódva az ő tartózkodási helye szerinti jogot fogja felhívni alkalmazandónak a szerződés tekintetében. A kötelmi viszonyok kollíziós rendezése tehát gazdasági szükségszerűségnek is tekinthető. Mi a helyzet azonban a többi, alapvetően a magánszemélyek egymás közötti jogviszonyaira alkalmazandó jog meghatározni hivatott jogegységesítési instrumentummal?

A Róma II. rendelet esetében még talán a Róma I. rendelet megalkotásának lendülete vezette az európai döntéshozókat¹⁰, továbbá vannak olyan vetületei, amelyek az üzleti szereplők tekintetében is kiemelt jelentőséggel bírnak,¹¹ a másik két norma azonban kifejezetten magánszemélyek magánjellegű jogviszonyait szabályozza, gazdasági érintettség nélkül. Jól artikulálható érvek természetesen ezen két normaszöveg megalkotása mellett is szólnak, amelyek túlmutatnak a gazdasági célokon.¹² Az európai integráció alapvetően gazdasági célok mentén, gazdasági érdekek megvalósítása és kiaknázása érdekében jött létre. Ezen gazdasági célokat szolgálta a munkaerő, majd később a személyek szabad áramlásának biztosítása annak érdekében, hogy a munkaerő akadályok nélkül juthasson el a munkanélküliségtől terhelt országokból a munkaerőhiánnyal küzdő, fejlettebb gazdaságokba. Ez az elközelítés olyannyira életszerű és reális volt, hogy munkavállalók tízmilliói használták ki a

⁹ De a gyengébb felet egyre inkább védik a kötelmi jogban is. Az ezzel kapcsolatos paradigmaváltásról ld. Ewoud HONDIUS: Diskriminierungsschutz und Europäisches Vertragsrecht, *European Review of Private Law* 20 (2012), 665.

¹⁰ Jóllehet, az elfogadására egy évvel korábban került sor, azonban nem véletlen a számozás, hiszen a Róma I. rendeletet korábban dolgozták ki, csupán elfogadása késett technikai akadályok miatt.

¹¹ Például az ő esetükben engedélyezett előzetes jogválasztás, ld. ehhez a 17. lábjegyzet.

¹² Ahogy az a Róma III. rendelet preambulumból kiolvasható: *Az Unió azt a célt tűzte maga elé, hogy fenntartja és fejleszti az Uniót mint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló olyan térséget, ahol biztosított a személyek szabad mozgása. E térség fokozatos kialakítása érdekében az Uniónak a határon átnyúló vonatkozású polgári ügyekben való igazságügyi együttműködésre vonatkozó intézkedéseket kell elfogadnia, különösen, ha ez szükséges a belső piac megfelelő működéséhez.* Preambulum, (1) szakasz.

lehetőséget a jobb élet ígéretének megvalósítása érdekében. Ha csak az integráción belüli migrációval számolunk, olasz, görög, portugál és spanyol vendégmunkások harmadik generációja él már a fogadóállamokban letelepedve, társadalmilag beágyazódva, egzisztenciát teremtve. Ezen folyamatokban számos határon átnyúló jogviszony jött létre, kezdve a házasságoktól, az emberi élet végét jelző jog procedúráig, a hagyatéki eljárásig. Ezekben a jogviszonyokban tipikusan kollízió merül fel, és azt a lehető legcélszerűbb és legigazságosabb módon fel kell oldani, mielőtt a fórum érdemi döntést hozna. Nem szabad elfelejtenni azokról a munkavállalókról, akik a külföldi évek után hazatértek, netán más állampolgársággal felelősek. Az ő jogviszonyaik rendezése is felveti a kollízió feloldásának szükségességét, csakúgy, mint a keleti bővítés után a gazdaságilag fejlett államokba özönlött több millió kelet-európai munkavállaló esetében, amely eljárások dömpingje még várat ugyan magára, de 10–15 év múlva jelentős munkaterhet fog róni az fogadó államok fórumaira.

Előrelátóan, ezeknek a jogviszonyoknak az egységes rendezése érdekében alkotta meg a Róma III. és Róma IV. rendeleteket az európai jogalkotó, olyan kapcsolóelveket kidolgozva, amelyek illeszkednek az európai kollíziós magánjog dogmatikai hagyományába, azonban helyenként újszerűek, koncepcióváltást tükröznek.

3.3. A szokásos tartózkodási hely kapcsolóelve

Ilyen újítás a szokásos tartózkodási hely kapcsolóelvének használata a lakóhely helyett. A Kódex, a korábbi felfogásnak megfelelően, a legtöbb esetben a lakóhelyben látta azt a jelentős kapcsolatot, ami megteremtí az összefüggést az egyes jogviszonyokban részt vevő személyek és az alkalmazandó jogrendszer között. Vitathatatlan, hogy a '70-es, '80-as években az emberek lakóhelye rendszerint ott volt, ahol életvitelszerűen éltek, és ez nem is nagyon változott egy életen keresztül. Nem vált el az állandó lakóhely és a szokásos tartózkodási hely fogalma egymástól, csak kevés és marginális esetben volt értelmezhető a különbség.¹³

Magyarország tekintetében ez csak az uniós csatlakozást követően, a szabad munkavállalás lehetőségének megnyíltával változott, mikor munkavállalók százezrei keresnek jobb megélhetést a fejlettebb gazdasággal rendelkező országokban. Az állandó lakóhelyük maradt a magyarországi, de a szokásos tartózkodási helyük – és a jogalkotó elképzelése szerint a szocializáció és a társadalmi beágyazottságuk folytán a valódi otthonuk – már a munkavállalás szerinti országban keresendő. A Kódex alkotóinak megítélése és az ezen alapuló szabályozás szerint a lakóhely alapozza meg az igazi kapcsolatot a személy és egy jogrendszer között, míg az európai paradigmaváltás tekintetében ez már a szokásos tartózkodási hely, ami jellegeből adódóan nem követel meg olyan elmélyült és hosszú idő alatt kialakult kapcsolatot, mint az állandó lakóhely fogalma.

Az európai elképzelés a Róma IV. rendeletben már odáig ment a szokásos tartózkodási hely jelentőségének értékelésében, hogy nem csak az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében kapott prioritást, hanem magának az eljáró fórum joghatóságának megalapozása szempontjából is.¹⁴ Ez még extrémebb kifejeletet eredményezhet, mint a *lex causae* tekintetében történő értékelés, hiszen egy pár hónapja Svédországba költöző, ott munkát vállaló,

¹³ Hogy volt különbség, azt a személyes jog megállapításának harmadik lépcsője, a szokásos tartózkodási hely generálklauzulája jelzi, hiszen az kezdetektől fogva szerepel a Kódexben [11. §. (4) bek.], ám csak akkor nyer alkalmazást, ha a személyes jog sem az állampolgárság, sem pedig a lakóhely alapján nem megállapítható.

¹⁴ 650/2012/EU rendelet 4. cikk.

ám hirtelen elhalálozott magyar állampolgár hagyatéki eljárásának a svéd fórum előtti megindítását és svéd jog szerinti elbírálását teszi lehetővé, tekintet nélkül arra, hogy az örökösök és a hagyaték melyik országban található.

Az európai jogalkotó kissé talán túlértékelt a szokásos tartózkodási hely jelentőségét akkor, amikor az alkalmazandó jogon túlmenően a joghatóságot is erre alapíthatónak tekintette. Ezen nem változtat az sem, hogy a hagyatéki eljárások tekintetében is alkalmazást nyert a másik forradalmi újítás, a jogválasztás lehetővé tétele, hiszen életszerűtlen azt gondolni, hogy egy fiatal személy arra gondoljon, hogy végrendeletet készít, és abban kihasználja a Róma IV. rendelet adta lehetőséget a jogválasztásra és a fórum megválasztására.

3.4. A jogválasztás

A jogválasztás, ami a szerződések esetében magától értetődő és a szerződéses szabadság velejárója, a deliktualis jogviszonyok esetében kissé furcsa, a házasság felbontása és az örökség kérdéseiben pedig egyenesen bizarr. Azonban nyilvánvalóan a kollíziós jogi jogegységesítés egyik koncepcionális újítása az, hogy a lehető legtöbb, határokon átnyúló jogviszony okozta kollíziót már maguk a felek feloldják a *lex pro voluntate* segítségével, azaz mintegy tehermentesíték az eljáró fórumokat.¹⁵

Tehermentesítésről azért beszélhetünk ebben az esetben, mert a fórum a *közvetett jogrendezés* helyett, azaz amikor először a kollíziót kénytelen feloldani az alkalmazandó jog megtalálása érdekében, majd ennek anyagi jogi szabályai segítségével tudja a jogvitát érdemben elbírálni, rögtön a *közvetlen jogrendezéssel* élhet, hiszen a felek már kiválasztották az alkalmazandó jogot. Ez az elképzelés kétség kívül növeli a felek magánautonómiáját, akarati szabadságát, amely a szerződéses viszonyokban mindig is megvolt. A szerződésen kívüli kötelek esetében, valamint a házasság felbontása és az öröklés körében is megfontolandó ezen jog biztosítása a felek számára, azonban a jogalkotó valószínűleg nem kalkulált egy lényeges nehézséggel, amely jelentősen leronthatja a jogválasztás hatékonyságát ezen jogviszonyok körében.

Míg ugyanis a szerződéses kötelezettségek esetében a felek érdekei – a szerződés megkötéséig legalábbis – megegyeznek,¹⁶ addig a másik három jogviszony esetében ez nem nevezhető tipikus helyzetnek. A szerződésen kívüli kötelek tekintetében a jogalkotó különbséget is tesz előzetes és utólagos jogválasztás között, az előzetes, következmények is-

¹⁵ A *lex pro voluntate* kapcsolóelvi jellege vitatott a jogirodalomban, hiszen eltérően más kapcsolóelvektől (pl. a *lex rei sitae* vagy a jellemző szolgáltatás), nem a fórum jogalkalmazói tevékenységének része, azaz itt a felek maguk oldják fel a kollíziót, a fórum eljárása nélkül, többnyire azt megelőzően. A jogválasztással egyidejűleg ki is zárják a kollíziót, azzal a fórumnak nem kell a továbbiakban foglalkoznia, tehát nem is alkalmaz kollíziós jogot, nincs közvetett jogrendezés, hanem azonnal érdemben dönt. Erről bővebben ld. BÀNREÁVY Gábor: *Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Joga*. Budapest, 2003, 96.

¹⁶ A felek érdekei a szerződés megkötését és az abból való haszonszerzést célozzák, a szerződés megkötése, de főként a teljesítés után már sokszor ellentétesek. A jogválasztás, jóllehet, konszenzus útján valósul meg, nem szolgálja mindkét fél érdekét, hiszen az alkalmazandó jog nagy bizonyossággal befolyásolja a majdan sérelmet szenvedő fél jogérvényesítési képességét. A gyakorlatban ez úgy működik, hogy a gazdaságilag domináns fél kissé presszionálja a másik felet a jog megválasztását illetően. Gyakran ez magának a szerződés megkötésének feltétele is, és a gyengébb félnek nincs lehetősége ezen változtatni. Vagy elfogadja a partnere által kínált jogot alkalmazandónak, és reménykedik a másik fél szerződésszerű teljesítésében és a jogvita elmaradásában, vagy nem köt szerződést. Ugyanez érvényes a joghatóság tekintetében is.

meretének hiányában történő elköteleződést csak akkor engedélyezi, ha *valamennyi fél kereskedelmi tevékenysége körében jár el*.¹⁷ Azonban itt is feltételezhető bizonyos közös érdek, hiszen annak – és ezzel együtt a konszenzus – hiányában nem jöhet létre jogválasztás. A kár bekövetkezése után azonban közös érdekről beszélni már nem lehet, hiszen a károsult célja a teljes reparáció, míg a károkozó azt szeretné elérni, hogy a lehető legalacsonyabb fizetési kötelezettséggel szabaduljon a következményektől.

Hasonló a helyzet a házasság felbontása tekintetében: igen nagy fantázia és jóhiszeműség szükséges azon várakozás beteljesüléséhez, hogy a válófélben lévő, jellemzően eltérő személyes jogú házaspár megállapodjanak a házasságuk felbontására alkalmazandó jogban. A jogalkotó ráadásul – helyesen – korlátozza is a választható jogok körét, leszűkítve azt a szokásos tartózkodási hely, az állampolgárság és a *lex fori* által megalapozott összefüggésekre.¹⁸ Mivel a házastársak kapcsolatuk megromlása miatt tipikusan ellenérdekeltek, vagy nem jön létre közöttük megállapodás az alkalmazandó jog tekintetében vagy a szerződésjogban ismert módon, az a fél fogja feladni az érdekeit és fog elfogadni egy számára kedvezőlenebb jogválasztást, amelyiknek bármilyen okból fontosabb és sürgetőbb a válás. Annak eldöntéséhez persze, hogy kedvező vagy kedvezőtlen a jogválasztás, ismerni kell a rendeletnek a jogválasztás hiányában alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó szabályait, továbbá azt, hogy melyik ország fóruma előtt fog megindulni az eljárás. A házaspár gyakran a joghatóság kérdésben sem tudnak dűlőre jutni, azaz az egyik fél által az adott fórum előtt megindított eljárást a másik fél joghatósági kifogással támadja, hiszen a 2201/2003/EK rendelet tételesen meghatározza a szóba jöhető joghatósági alakatokat.¹⁹ A rendelet alapján például nem indíthat saját állampolgársága és lakóhelye szerinti állam fóruma előtt bontóper az a férj, aki egy másik tagállamban élt együtt feleségével, azonban a házasság megromlása miatt véglegesen hazaköltözött, munkahelyet létesített, letelepedett. A rendelet szerint ebben az esetben hat hónapnak el kell telnie ahhoz, hogy az állampolgárság és lakóhely²⁰ szerinti állam fóruma eljárhasson a bontóperben.

Mindent egybevetve, igen érdekes újítás a jogválasztás lehetővé tétele a házasság felbontásával kapcsolatos ügyekben, azonban alkalmazása igen kérdéses, ennek megfelelően nagy gyakorlati haszon, az eljárások egyszerűsítése és rövidítése nem várható tőle.

3.5. Kötelező joghatósági szabályok?

Hasonló mondható el a Róma IV. rendeletről is, azzal, hogy ott a joghatóságot is szabályozási körébe vonta a jogalkotó, hiszen a rendelet nem kevesebbet tűzött ki célul, mint azt, hogy nem csak a kollízió feloldásában segít, de az eljáró fórumot is kötelező jelleggel kije-

¹⁷ 14. cikk A jogválasztás szabadsága

(1) A felek megválaszthatják a szerződésen kívüli kötelmi viszonyra alkalmazandó jogot:

a) a kárt okozó esemény bekövetkezését követő megállapodás útján;

vagy

b) ha valamennyi fél kereskedelmi tevékenysége körében jár el, a kárt okozó esemény bekövetkeztét megelőzően szabadon megtárgyalt megállapodás útján is.

¹⁸ A Kódexnek a házastársak közös személyes jogára vonatkozó megoldása nem szerepel opcióként az európai jogforrásban.

¹⁹ A TANÁCS 2201/2003/EK RENDELETE (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről, 3. cikk.

²⁰ A rendelet az eddigieknek megfelelően a szokásos tartózkodási hely terminológiáját használja a lakóhellyel szemben.

löli. Miután a Róma IV. rendelet csak 2015-től lép hatályba, még lesz idő felkészülni az újításra, de már most borítékolható, hogy számos meglepetést fog okozni a jogalanyoknak.

A jogalkotó szándéka vitathatatlanul segítő szándékú és haladó jellegű, azonban nagy valószínűséggel nem kalkulált azon ténnyel, hogy az integráció mintegy 500 millió lakosának gondolkodásmódja, életszemlélete, életvitele és az ebből fakadó beállítottsága alapvetően különböző. A preambulum (7) pontja rögzíti, az elérendő célokat, amelyek közül elsődleges az öröklési jogviszonyban érintett személyek jogainak hatékony érvényesítése.²¹ A legfennköltebb célkitűzés, miszerint *Az európai igazságszolgáltatási térségben a polgároknak képesnek kell lenniük öröklésük előzetes megszervezésére*, lehet, hogy Németországban, Svédországban vagy Franciaországban a mindennapok része, azonban más tagállamokban nem tekinthető gyakorlatnak. Sokszor még az idős, az élet elmúlásával szembesülő polgárok sem szervezik meg öröklésüket, nem hogy a fiatalabb generáció, amely jellemezően érintett lesz a határokon átnyúló hagyatéki eljárásokban – örökgyói oldalról. Nem nehéz elképzelni azokat a sajnálatos, ám annál életszerűbb helyzeteket, amelyekben a külföldön dolgozó gyermek vagy éppen férj baleset vagy bűncselekmény következtében hirtelen elhalálozik, és a haláleset váratlansága nem teszi lehetővé, hogy *öröklését előzetesen megszervezze*. Ennek okán elhibázottnak, a hagyatéki eljárások lefolytatását jelentősen és feleslegesen megnehezítőnek tekinthető a Róma IV. rendelet 4. cikke, amely kimondja: *„Annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal az öröklés egészében történő határozathozatalra, amelynek a területén az örökgyói szokásos tartózkodási helye elhalálozásának időpontjában volt.”*

A jogalkotó ezzel kizárja ugyan a *forum shopping* lehetőségét, ám egyúttal beszorítja az eljárás lefolytatására vonatkozó szabályokat egy olyan szűk térbe, amely könnyen kontraproduktívnak bizonyulhat. A szokásos tartózkodási hely, mint fentebb említettem, még általánosságban sem feltételez olyan szoros kapcsolatot az adott állammal, ami indokolhatná a joghatóság feltétel nélküli biztosítását. Természetesen van lehetőség a szigorú szabály alóli mentesülésre, azonban elsődlegesen akkor, ha az örökgyói jogválasztással élt, azaz végintézkedésben, előzetesen meghatározta a halála után lefolytatandó hagyatéki eljárásra alkalmazandó anyagi jogot. Nem kell mondanom, hogy ez mennyire életszerű gyakorlat a külföldön munkát vállaló magyar jogalanyok szempontjából.

Sokkal célszerűbb és életszerűbb rendezéshez vezetett volna, ha a joghatóságot nem kívánják szabályozni, így az érintett fél – tipikusan az örökös – dönthetné el, hol, melyik ország fóruma előtt indítja meg az eljárást. Ez nyilván azon ország lenne, ahol az örökös él, illetve modern szóhasználattal szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik. Ha mindenképpen meg kellene határozni, hogy melyik fórum járjon el, akkor pedig párhuzamosan biztosítani kellett volna az örökgyói állampolgársága szerinti állam fórumának joghatóságát is, így megengedve, hogy az örökös dönthessen, melyik a számára kedvezőbb megoldás. Természetesen extrém esetekben előfordulhat, hogy több örökös több államban él, és ezen személyek között érdekellentét áll fenn a joghatóság kapcsán is, azonban az ilyen esetek száma

²¹ Preambulum (7) *Elő kell segíteni a belső piac megfelelő működését azáltal, hogy megszüntetik azoknak a személyeknek a szabad mozgása előtti akadályokat, akik jelenleg nehézségekbe ütköznek a határokon átnyúló vonatkozású örökléssel összefüggő jogaik érvényesítése során. Az európai igazságszolgáltatási térségben a polgároknak képesnek kell lenniük öröklésük előzetes megszervezésére. Az örökösök és a hagyományosok, az örökgyóihoz közel álló más személyek, valamint a hagyatéki hitelezők jogaikat hatékonyan kell biztosítani.*

elhanyagolhatónak tűnik azon számhoz képest, amelyekre nézve a külföldön elhunyt magyar örökgyógó által magyar örökösre szálló, Magyarországon található hagyaték tekintetében külföldi fórum fogja lefolytatni az eljárást.

4. Záró gondolatok

A kollíziós jogegységesítés folyamata haladó és korszerű gondolatot képvisel, hiszen az egységes belső piac rendeltetésszerű működésének biztosítása, a kapcsolóelvek egységesítése és ezáltal a forum shopping lehetőségének minimalizálása közös, integrációs érdek. A megvalósítás első két eleme, a Róma I. és Róma II. rendeletek bár alkalmaznak új megoldásokat, és emiatt koncepcióváltást képviselnek a nemzetközi kollíziós magánjogban, kiforrott, átgondolt, jól kidolgozott jogforrások, amelyek egyszerre segítik a piaci folyamatokat és jogbiztonságot nyújtanak a jogalanyok számára. A Róma III. és Róma IV. rendeletek tekintetében forradalmi újításoknak vagyunk tanúi, amelyek a személyek szabad áramlása és a határok megnyílta miatt fokozottabban fogják érinteni a magyar személyes jogú feleket, akik ezen nehézségekkel, a rájuk leselkedő „veszélyekkel” nincsenek, nem is lehetnek tisztában. Olyan újítások ezek, amelyeket bizonyosan kellően meg tudnak indokolni a brüsszeli adminisztráció technokrata munkatársai, azonban gyakorlati síkon problémákat fognak okozni a jogérvényesítéssel kapcsolatban, és nagy valószínűséggel megsokszorozzák a jogalanyok tranzakciós költségeit is az eljárások folyamán. Bár a jogválasztás lehetőségének kiterjesztése növeli a döntési szabadságot és a jogszerű, igazságos rendezés esélyeit, utóbbi két rendelet esetében gyakorlati megvalósulásának esélye meglehetősen alacsony. A szokásos tartózkodási hely kiemelt jelentőséggel történő felruházása pedig olyan államot kapcsolhat a jogviszonyhoz az alkalmazandó jog és a joghatóság megállapítása terén, amely szorosabb kapcsolat fennállása nem minden esetben valószínűsíthető. Az itt felvetett elméleti-kritikai megjegyzések jogosságát a gyakorlat fogja igazolni vagy cáfolni. A kollíziós jogegységesítési folyamat mindenesetre elindult, feltartóztathatatlanul halad. A jogalkotó után a jogalkalmazókön a sor, hogy az új szabályok alapján rendezzék a mindennapi jogviszonyokat.